

established in
2016

MAS JOURNAL of Applied Sciences

ISSN 2757-5675

DOI: <http://dx.doi.org/10.52520/masjaps.125>

Derleme Makalesi

İran Bahçe Tasarımının Mimari Özellikleri Üzerine Bir Derleme

Saide Selin ERAY^{1*}

¹Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Patnos MYO, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Ağrı

*Sorumlu yazar: s.farnian@gmail.com

Geliş Tarihi: 29.03.2021

Kabul Tarihi: 30.04.2021

Özet

Bahçe sanatı ve mimarisi, insanın doğa ile olan ilişkisinin mimarlığa yansımalarının en güzel örneklerinden biridir. İran bahçeleri ülkenin farklı iklimsel bölgelerinin coğrafya özellikleri, çeşitli bölgelerin yerel kültürü ve en önemlisi inşa edildikleri dönemlere göre farklılıklar göstermektedir. Ancak, temel tasarım özellikleri ve bu tasarımların ardındaki mantık genel anlamda benzerdir. Bu nedenle, mevcut çalışma İran bahçesinin temel özelliklerini ve bu değerli mimari eserlerin önemini vurgulamayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda, İran bahçe tasarımının mimari özellikleri ve temel bileşenleri tanıtılarak örnek inceleme yöntemiyle irdelenmektedir. Bu doğrultuda, İran bahçelerinin özellikleri ve bileşenleri geometrik tasarımı, sınırlandırılmış olmak, bahçe köşkü, suyun kullanımı, ağaçlar ve bitkiler başlıkları altında tartışılmaktadır. Daha sonra, bu kriterler İran'ın Kerman ilinde yer alan Shazde Mahan bahçesi üzerinden tartışılmaktadır. Çalışmanın bulguları zaman sürecinde unutulmaya yüz tutan ve İran'ın geleneksel mimarisinin en önemli parçası olan bahçelerin fark edilmesini sağlayarak, günümüz kentsel tasarım ve peyzaj mimari tasarımlarında daha sürdürülebilir eserlerin ortaya konulması için yol gösterici ilkeler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İran, bahçe, shazde mahan bahçesi

A Review On The Architectural Features Of The Iran Garden Design

Abstract

Garden art and architecture is one of the best examples of the reflection of man's relationship with nature to architecture. Iranian gardens show differences according to the geographical characteristics of different climatic regions of the country, the local culture of various regions and most importantly, the periods in which they were built. However, the basic design features and the logic behind these designs are broadly similar. Therefore, the present study aims to highlight the main features of the Iranian garden and the significance of these valuable architectural works. In this direction, the architectural features and basic components of Iranian garden design are introduced and examined with the case study method. In this direction, the features and components of Iranian gardens are discussed under the headings of geometric design, restraint, garden pavilion, use of water, trees and plants. Later, these criteria are discussed over the Shazde Mahan garden located in Kerman province of Iran. The findings of the study provide guiding principles for revealing more sustainable works in today's urban design and landscape architectural designs by making the gardens, which are the most important part of Iran's traditional architecture, being noticed in the course of time.

Keywords: Iran, garden, shazde mahan garden

GİRİŞ

Bahçe mimarisi, insanın uzun yıllardan beri doğa ile olan bağının bir ürünü olarak ortaya çıkarak tarihsel süreç içinde her dönemin, tarihi, coğrafya ve iklimsel şartları, sosyolojik, ekonomik, felsefi ve kültürel özellikleri ile ilişkin olarak değişerek gelişmiştir. Göçebe hayattan yerleşik hayata geçiş sürecinin neticesinde, insanlar doğa ile olan ilişkilerini ve aynı zamanda tarımsal faaliyetlerini sürdürürebilmek amacıyla bahçeleri geliştirmeye başlamışlardır. Mezopotamya, Mısır, İran, eski Yunan ve Roma gibi önemli medeniyetlerde önemli bahçe örnekleri tarih kaynaklarında yer almıştır. İlerleyen dönemlerde ise farklı toplumların birbirinden etkilenmeleri ile bahçe kültürü ve tasarımı gelişimini sürdürmüştür. İran'da bahçe tasarımının tarihi milattan önce 6. Yüzyılda hüküm sürmüş olan ve tarihin en büyük imparatorluklarından biri olan hahameneşi döneminde krallar için yapılan bahçe örneklerine dayanmaktadır. Daha sonra Sasaniler döneminde bahçe inşaatı yaygınlaşarak devam etmiştir. İslam hükümeti altına girdikten sonra da bahçe tasarımı İslam dini inançlarından etkilenerek gelişmiştir ve yaygınlaşmıştır (Aşur ve Yazıcı, 2018). UNESCO miras listesine dahil edilmiş olan İran bahçeleri ülkenin farklı iklimlere sahip bölgelerinde yer almalarına rağmen bir takım benzer tasarım ilkeleri ve mimari özelliklere sahiptirler. Geometrik bir plan, sınırlandırılmış ve korunaklı olmak, görsel ve mekânsal bir düzene sahip olmak, çöl bölgelerinde önemi daha da artan suyun bahçe içinde dolaşımını sağlayan yöntemler vb. İran bahçelerinin başlıca özelliklerinden bazılarıdır. Geometrik düzen olarak simetri, aksel düzen ve merkezilik İran bahçelerinin temel özellikleri arasındadır. Pers bahçeleri olarak da bilinen İran

bahçelerinde görsel algıyı etkileyen fiziksel mimari tasarım özelliklerinin yanı sıra doğanın insan eliyle ehlileştirilmiş olduğu bu mimari eserde su ve bitkiler en önemli ve temel bileşenlerdir. Suyun yaratıcı yönetimi ve kullanımıyla sulama amacı dışında bir estetik ve insan algısını etkileyen huzur verici bir tasarım öğesi olması sağlanmıştır (Mirsafa ve Pourali, 2021). İran bahçesi, çoğunlukla çöl ve kurak bölge olan, sıcak ve kuru iklime sahip İran'ın mimarisinde ılıman, nemli, yeşil ve zengin doğal ortam yaratarak aslında metafor olarak cenneti temsil etmektedir. İslamiyet'te cennet olarak vasıf edilen mekanın kurgusu ve özelliklerine İran bahçe tasarımlarında yer verilmektedir (Shahcheraghi, 2015).

Kavramsal Çerçeve

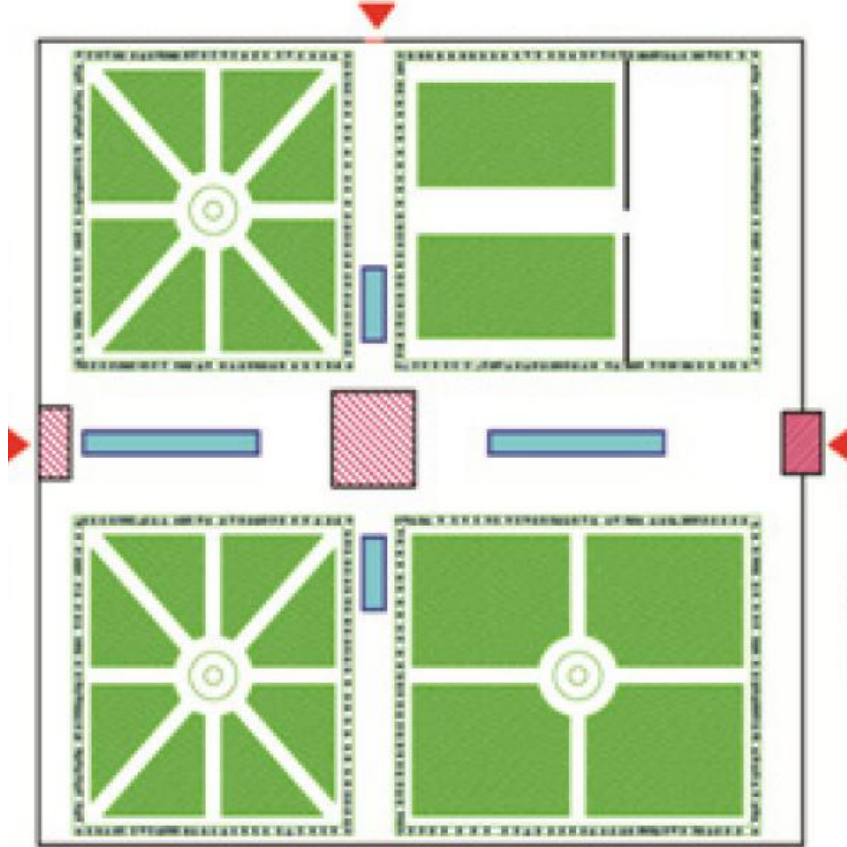
İran'da bahçe tasarımındaki sanat ve geleneksel yöntemler uzun bir geçmişe sahiptir. Antik çağdan 19. yüzyıla kadar ampirik bilgilerin birikimi olarak, bahçe mimarları ve sanatçıları çevrenin ve doğanın potansiyellerini çok derinden bilmenin yanı sıra insanın algısal özelliklerini de çok iyi bir şekilde kavrayarak insanın tüm duyularına hitap eden mekan yaratma çabası içerisinde olmuşlardır. Bu nedenle İran bahçesi, estetik algıya hitap etmenin yanı sıra doğaya zarar vermemek, kaynakları verimli kullanmak, doğanın ve ekosistemin döngüsünü göz ardı etmemek ve tüm canlılara saygınlık gibi ilkeleri temelinde benimsemektedir (İrani Behbahani ve Khosravi, 2006). Bu tarihi eserler ulusal mirasın yanı sıra paha biçilemez bir tarihi ve kültürel kimlik belgesi ve dinamik bir mimari mekanın en güzel örneklerinden biridir (İrani Behbahani ve Khosravi, 2006). Bu nedenle, dahiyane tasarımla bu evcilleştirilmiş doğa, özellikle çöl bölgesinde yarattığı muhteşem ortam ile konfor ve estetiği birleştiren değerli mimari eserlerdir. Bu nedenle, bu

eserlerin korunması, tanıtılması ve benimsenmesi gelecek nesillere daha sürdürülebilir ve doğayla uyumlu tasarımlar aktarılma konusunda önem arz etmektedir. Bu doğrultuda mevcut çalışma, İran bahçesinin en önemli tasarım ilkeleri ve bileşenleri tanıtarak Shazde Mahan bahçe örneği üzerinden bu ilkeleri irdelemeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda, bahçenin geometrik tasarımı, sınırlandırılmış olmak, bahçe köşk, suyun kullanımı, ağaçlar ve bitkiler başlığı altında İran bahçesinin temel bileşenleri ve tasarım ilkeleri tartışılmaktadır.

Bahçenin Geometrik Tasarımı

İran bahçesinin özelliklerinden biri, geometrik tasarıma sahip olmasıdır. Bahçelerin yapısal tasarımındaki

geometrik düzeni, bahçe tasarımının önemli ögesi olan suyun aktığı kanallar ve suyun yönlendirilmesiyle oluşturulmaktadır. Ağaçlar ve bitkilerin konumları da bu temel geometrik düzenin yarattığı akslar doğrultusunda yapılmaktadır (Şekil 1). İran'ın tüm farklı iklimsel bölgelerdeki bahçelerin planı dikdörtgen şeklindedir. İran'ın kuzey bölgesinde ve hazar denizi kıyısında yer alan bahçe örneklerinde yoğun bitki örtüsü ve doğaya sahip olma nedeniyle organik formda bahçeler görünmektedir. Fakat bu bahçelerin de iç düzenleri ve peyzaj tasarımlarında geometrik bir düzen oturtulduğu görünmektedir (Mirsafaa ve Pourali , 2021).

Şekil 1. İran bahçesinin geometrisi (Gholipour & Heydar Netaj, 2016)

İran bahçelerinin yapısında geometriyi ve planın düzenini belirleyen temel faktörler arazi tipi ve suyun kaynağıdır. Bahçeler arazi eğimine göre

üç kategoriye ayrılır: düz ve az eğimli bahçeler, eğimli bahçeler ve orman ve göl gibi doğal özellikleri kullanan bahçeler. Farsça da “Chaharbagh” adı

verilen ve Türkçe anlamı “dört bahçe” olan bahçe modelinde bahçe planı simetrik olarak dört eşit bölüme ayrılmaktadır. Bu tasarımda akan suyun kanalizasyonu ile dört farklı alan ortaya çıkar ve bu kanallardaki su akışı bahçenin merkezinde birleşerek planın merkezi kısmına vurgu yapar. “Chaharbagh” kavramının ideolojisi ile ilgili olarak, araştırmacılar İran bahçesindeki dörtgen desene inanırken, bunun cennetin dört ırmağından kaynaklandığına olan inanç yer almaktadır. Bunun yanı sıra, dünyanın dört kurucu unsuru, dört cennet nehri,

dört mevsimi gibi konseptlere dayandığı da düşünülmektedir (Heydar Nattaj ve Mansouri, 2009). İran bahçesinin geometrisinde merkez genelde önemli bir yapı veya mimari tasarımla belirlenmektedir. Bahçelerin merkezi bir köşk, güzel bir bina, büyük bir su yatağı veya bunların bir karışımı olabilir. Genellikle dört dere bahçenin kalbi olan merkezine bağlanır ve bahçeyi 4 parçaya bölerek dört bahçe düzenini oluşturur. Chaharbagh'ın deseni ve görüntüsü ve ince tasarımı İran halı tasarımına da yansımıştır (Şekil Hata! Belgede belirtilen stilde metne rastlanmadı.).

Şekil Hata! Belgede belirtilen stilde metne rastlanmadı.. İran bahçe deseni İran halı sanatına yansması

Son olarak, bu özel yapının geometrisinin en önemli özelliklerinden birisi de simetri ilkesidir. İnşa edilen tüm farklı bileşenler genellikle simetriktir ve simetrinin zirvesi bahçenin ana akslarında görülebilir. Ağaçlar ve

bitkiler de bahçe yollarının çevresine özenle ve simetrik bir şekilde dikilmiştir. **Sınırlandırılmış Olmak**

İran bahçesi bir dış mekandır ancak tamamen sınırlandırılmış ve çoğu örnekte duvarlarla çevrilidir. Kuzey

bölgedeki bahçelerde duvar yerine bitkiler gibi doğal unsurlar veya ahşap çitler ile bu sınırlama yapılmıştır. Çöl bölgesinde yapılan bahçelerin neredeyse tüm örneklerinde bahçeler sur duvarlarına benzer yüksek duvarlarla çevrilidir. Bu sınırlandırma ile ilgili çeşitli nedenler öne sürülmüştür:

1) İklimsel nedenler: Bazı insanlar, bahçenin etrafındaki duvarın nedeninin iklimden kaynaklandığına inanmaktadır. Bu bağlamda, bahçe duvarının göstergebiliminden yola çıkarak İran bahçesini duvarı altında çevresinden soyutlanmış ve bölge ikliminin zorluklarına rağmen bambaşka bir ortama sahip korunaklı bir mekan yaratma düşüncesi mevcuttur (Pouya ve Demirel, 2016).

2) Mülkiyet sınırı belirlenmesi

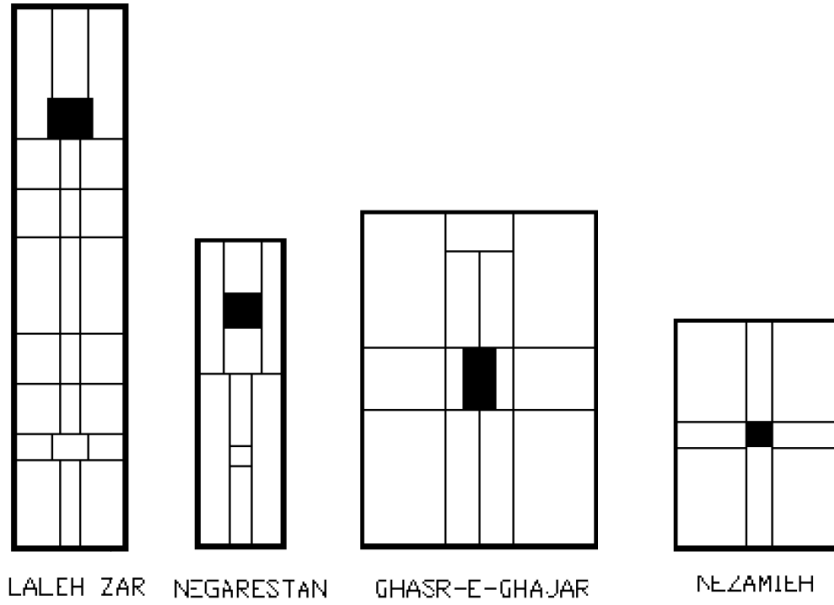
3) Güvenlik faktörü: Güvenlik özellikle bahçeyi hayvan saldırılarına ve eski dönemlerde bahçe sakinlerini düşman saldırılarına karşı korumak için daha ön planda olmuştur. Gönül rahatlığı bahçede vakit geçirebilmek ve kişisel yaşam için mahremiyeti korumak adına duvarlar bazen bir kaleye dönüştürülecek kadar kalın ve yüksek yapılmıştır ve içine gözetleme kuleleri de inşa edilmiştir. İran'da güçlü Safevi yönetimi döneminde toplumda sağlanan siyasi güvenlik ve ekonomik refah

sonucu ortaya çıkan zengin tüccarlar sınıfı için yapılan bahçe örneklerin (Masoudi, 2003).

4) Mahremiyet faktörü: diğer sebep ise özellikle padişahlar ve ülkenin önde gelen insanların şahsi bahçelerinde kültürel nedenlerle mahremiyetin korunması için bahçeler yüksek duvarlarla çevrili ve dışarıdan görünmez bir şekilde yapılmıştır (Pouya ve Demirel, 2016).

Bahçe Köşkü

Bahçe içindeki köşk veya bahçe binası en iyi manzaraya sahip bir yere inşa edilmiştir. Köşkler genellikle yüksek ve dışa dönük yapılardır. İran bahçelerinde genelde suyun toplanıp tüm bahçeye dağıtımı köşkün alt katından veya köşk önündeki havuzdan başlatılmıştır. Köşkler manzara yönü, suyun kaynağı gibi sebeplere bağlı olarak Şekil 2'de gösterildiği gibi simetrik bir modül içerisinde bahçenin merkezi aksı üzerinde konumlandırılmıştır (Khakpour, 2011). Bu köşkler genellikle zengin mimarileriyle en az bahçenin peyzaj tasarımı kadar ve bazı örneklerde hatta bahçe güzelliğinin önüne geçen bir estetiğe ve tasarıma sahipler. Şekil 3 çeşitli İran bahçelerinde köşkün konumunu göstermektedir.

Şekil 3. İran bahçelerinin geometri düzeni (İrani Behbahani & Khosravi, 2006)

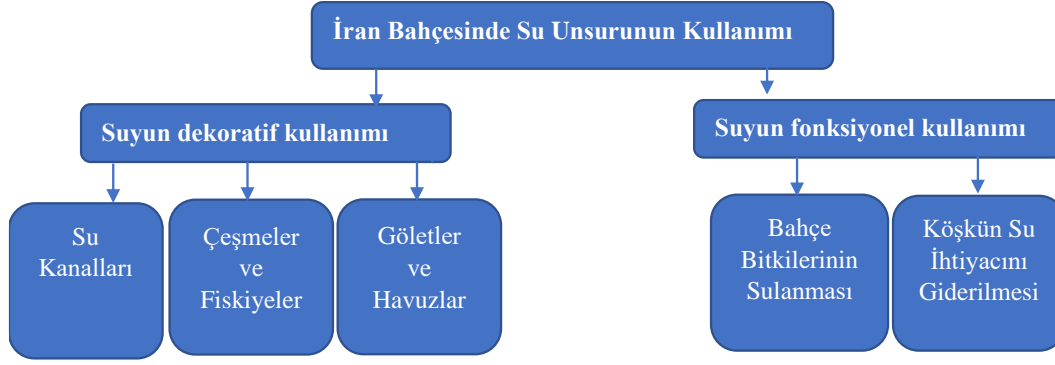
Suyun Kullanımı

İran kültüründe su unsuru tüm tarih boyunca önemli ve kutsal bir yere sahip olmuştur. İran sanat ve edebiyatında da her zaman ışık ve saflığın sembolü olmuştur. Suyun bu kadar önemli olmasının temel sebebi büyük bir yüzdesinin çöl olduğu bir ülkede su eksikliğinden kaynaklanır. Bu nedenle su, İranlılar için temel ihtiyaçların karşılanması yanı sıra manevi açıdan önemlidir ve yeşil alanın temeli ve tamamlayıcısıdır. İran bahçelerinin oluşumunda su kilit rol oynamıştır ve İran'ın tarihi bahçelerinin çoğunun inşa edilme nedeni, bölgede doğal su kaynaklarının varlığıdır. Önceki yüzyıllarda İranlılar daha çok eğimli arazilere bahçeler inşa etmişler ve suyun yoluna merdivenler koyarak akan suyun sesini arttırarak suyun sesinin dinlendirici yönünü ön plana çıkarmışlardır. Suyun mimari tasarımlar ile yönlendirilerek bahçe boyunca dolaşımı bahçe havasını nemli ve konforlu hale getirir ve ayrıca bahçeye güzel bir doğal etki verir. Akarsuların dışında bahçenin çeşitli yerlerindeki çeşmelerin kullanımı da İran

bahçelerinin görsel zenginliğini arttırmaktadır. Farklı tasarımlara sahip ve genellikle beyaz yongalı taş levhalar üzerinde suyun hareketi özellikleri bahçeye güzel bir görünüm kazandırmıştır. Su çeşmesi, İran bahçelerinde gölet evi olarak da adlandırılan suya bağlı olan bir başka unsurdur. Özellikle köşkün karşısında konumlandırılan küçük gölet veya havuzlar geometrik şekilleriyle bahçenin estetik değerini arttırmanın yanı sıra bahçe sakinleri için sıcak günlerde serin bir ortam yaratmakta önemli rol oynamıştır. İran bahçesinde canlılık, hareket katan ve hatta geometrik yapısını şekillendiren en önemli unsur suyun varlığı ve bahçe içinde suyun dolaşım sistemidir. Özellikle Merkezin sıcak ve kuru iklimli İran platosunda bahçe inşası ve büyüklüğünde en temel etken arazide ki suyun var olması, suyun miktarı ve kaynağı olmuştur. Bahçe planında yön, form ve boyut suyun arazinin topografyasına göre akış yönü ve su kaynağının özelliğine göre belirlenmiştir. Suyun dolaşımı genellikle köşkün önündeki havuzdan farklı yönlerde pınarlar halinde akan suyla

başlar ve arazinin eğimine göre küçük şelaleler oluşturarak ara ara yerleştirilmiş olan göletlere akar. Çeşmeler çoğunlukla köşkün önüne inşa edilir ve genellikle ana boyutu binanın

uzunluğu yönünde ve dikdörtgen, kare, çokgen veya oval biçimlidir (Fekete ve Haidari, 2015). Şekil 4, İran bahçesinin 'de su unsurunun çeşitli yönlerde kullanımını göstermektedir.

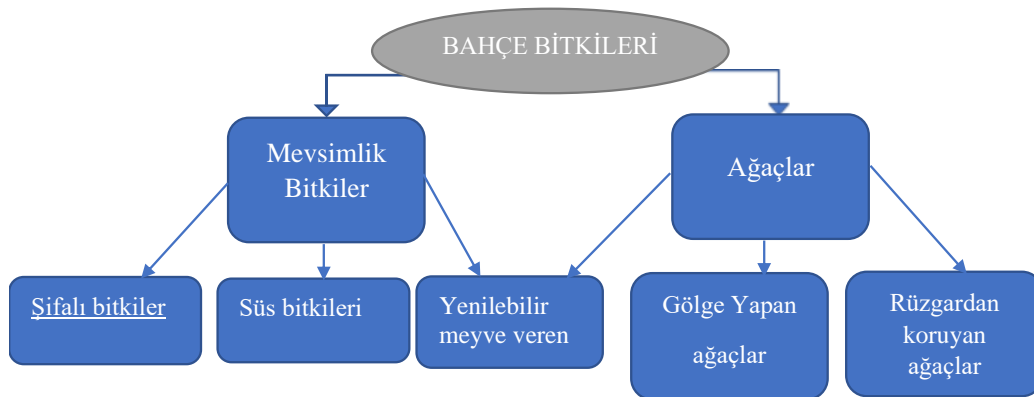

Şekil 4. İran bahçesinin 'de su unsurunun kullanımı

Ağaçlar ve Bitkiler

Bahçe Tasarımının en önemli bileşeni ağaçlar ve çeşitli bitkilerdir. İran eski kavimlerden beri, ağaç, çiçek ve yeşilliklerin çevrelerinde ve yaşam alanlarında yer vermeleri doğaya olan ilgi ve saygınlıklarının da bir göstergesi olarak kültürlerinde yer almıştır. Örneğin yeni yılın başlangıcı baharın gelişi ve çiçek ve yeşilliğin açmasıyla nevrus bayramı ve töreni olarak çok eski yüzyıllardan beri kutlanması İranlıların doğaya ve bitkilere olan ilgisinin bir kanıtıdır. Ayrıca arkeolojik kazı alanlarından çıkmış olan nesnelere, ilk yerleşimlerde bile kil kapları üzerindeki çiçek, bitki ve su desenlerinin yer alması, yeşillığe verdikleri önemi gösterme açısından oldukça önemlidir (Aşur &

Yazıcı, 2018). İran bahçesindeki bitkiler, tür ve türlerin yanı sıra konum, dikim planı, güzellik ve kullanılabilirlik açısından oldukça önemlidir. İran bahçesindeki bitkiler, bahçeyi gölgelemek, üretmek ve süslemek gibi farklı amaçlar için kullanılır. Ağaçların ve bitkilerin süs ve estetik özelliğinin yanı sıra verimlilik ve kullanılabilirliği açısından meyve ağaçları ve şifalı bitkilere ağırlık verilmiştir. Genellikle bahçenin ana ekseninin her iki yanındaki ağaç sıraları ağaçların büyümesiyle yeşil bir koridorun oluşmasına neden olmuştur. Ağaçların oluşturduğu bu koridor, bahçenin omurgasının ana eksenidir ve önemli işlevsel unsurların konumunu ve ana peyzajını şekillendirir (Tajaddini , 2008).

Şekil 5. İran bahçesinin 'de bitkilerin kullanımı (Eray, 2021)

İran Bahçe Tasarım İlkelerinin Shazde Mahan Bahçe Örneği Üzerinden İrdelenmesi

Shazde Mahan bahçesi İran'ın çöl bölgesinde yer alan Kerman İlinde yapılmıştır. Şekil 6 bahçenin konumunu göstermektedir. İpek yolu üzerinde yer alan bu bahçe 5.5 hektar bir arazi üzerine kurulmuştur. Bahçenin inşaatının

başlangıcı 1850'li yıllara, Qajar hükümeti döneminin sonlarına dayanmaktadır. Bu bahçe Kerman hükümdarının emriyle inşa edilmiştir. UNESCO listesinde de yer alan Shazde Mahan bahçesi, güzel tasarımı ve mühendisliği ile çöl bölgesinde yer alan İran bahçelerinin en ünlü ve mükemmel örneklerinden biridir.

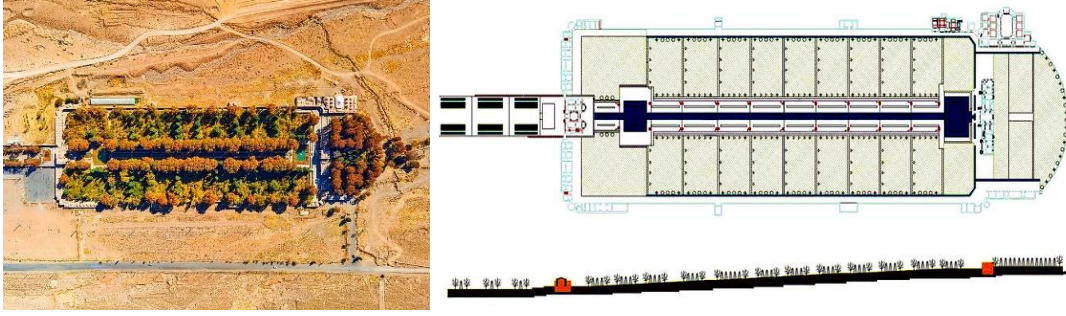

Şekil 6. Kerman İlinin İran haritasında konumu

Bahçenin Plan Özellikleri

Bu bahçenin planı dikdörtgen şeklinde ve etrafı duvarla çevrilidir (Şekil 7). Dikdörtgen formun alt kısmında görkemli bir giriş üst uçta ise iki katlı bir köşk yapılmıştır (Şekil 8). Bu iki yapı arasındaki mesafe, arazinin doğal eğimine göre hareket ettirilen çeşmelerle süslenmiştir. Bu bahçe İran su mühendisliğinin yaratıcılığının sergilendiği bir mekandır. Eğimli bir zeminde yer alan bu bahçede arazinin topografyasını en güzel şekilde kullanarak basamaklar ve kot farkları yaratarak yapay dereler ve şelaleler oluşturulmuştur. Bahçesinin

özelliklerinden biri, suyun kademeli ve yatay ve dikey seviyelerde benzersiz ve muhteşem görüntüsüdür. Bitişğinde yer alan bahçeli köşk binası bu bahçenin tek yapısı olup, üst verandasında durarak bahçe manzarasının yanı sıra bahçe dışından da manzaralar izlenebilmektedir. Komplekste ayrıca çatı katının arkasındaki kısma ait olan ve sakinler için daha özel bir alan yaratan gözlerden uzak bir bahçe de bulunmaktadır. Bu gözlerden uzak bahçede meyve ağaçları ve kaldırımlarla çevrili gölgeli geçitler bulunmakta ve bu bölümden geçen su akıntıları hoş bir hava oluşturmaktadır.

Şekil 7. Shazde Mahan Bahçesinin Planı (Tajaddini , 2008)

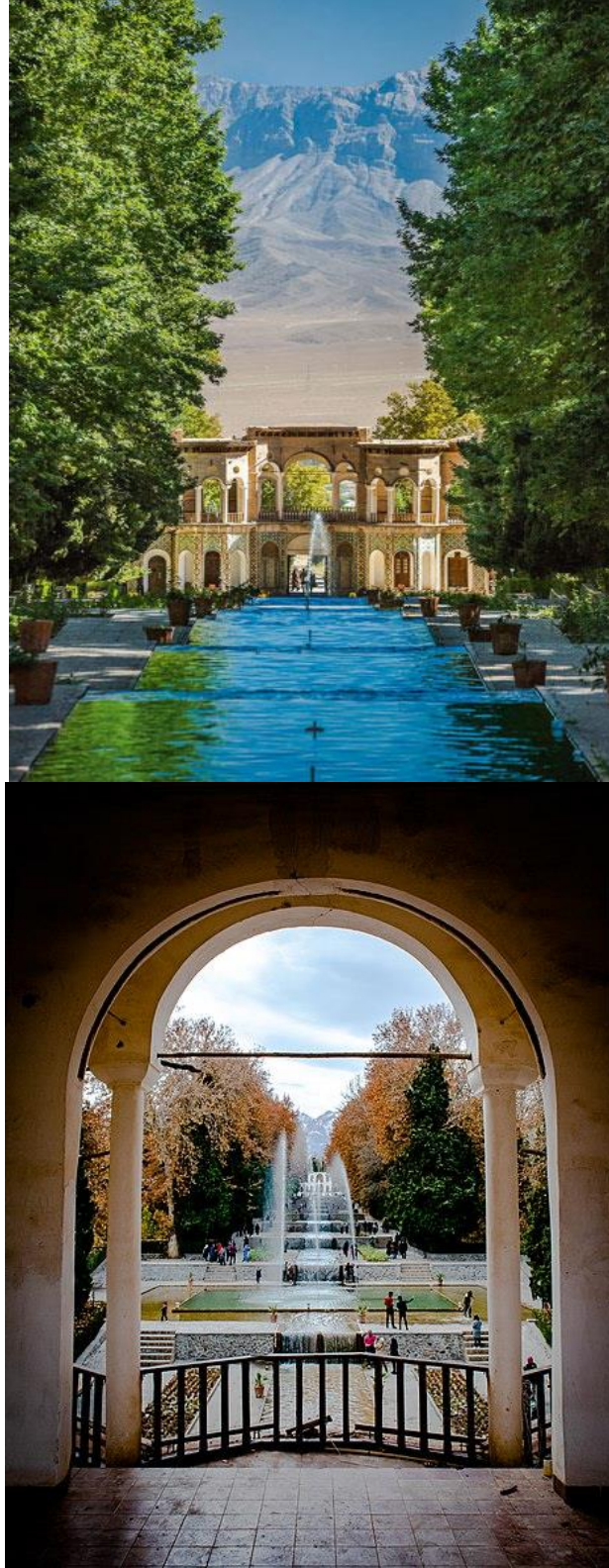
Şekil 8. Shazde Mahan Bahçesinde köşkü

Bahçenin Arazi Sistemi

Bahçe boyunca %6,4 eğim ve 407 metre uzunluğundan dolayı yaklaşık 20 metre yükseklik farkı bulunmaktadır. Bu doğal eğim, bahçenin doğal bir özelliği olarak kabul edilebilecek bahçede bazı bölümlere neden olmuştur. Bu eğim ayrıca suyun katmanlar şeklinde küçük şelaleler halinde akmasını sağlayarak bahçenin estetik değerini arttırmıştır (Tajaddini , 2008).

Bahçe Sulama Sistemi

Bir dizi akarsuya sahip civar dağlar, Şehzade Mahan bahçesinin ana su kaynağıdır. Su pınarları bu dağların en yüksek tepelerinden yönlendirilerek bahçeye akmaktadır ve bahçenin doğal topografyasına uyumlu bir sulama sistemi kurmaktadır. Şekil 8 görüldüğü üzere su medial ekseninde bahçenin topografi yapısına göre en üst noktada konumlandırılan yapının önündeki havuzdan akarak basamaklı bir şekilde bahçenin diğer ucuna doğru hareket etmektedir.

Şekil 9. Bahçenin üst kısımlarında ve girişte bulunan iki ana havuzunda çeşmeler bulunmaktadır.

Bahçenin bitkileri

Bahçenin kimliği, bitkilerin seçiminden ve konfigürasyonundan etkilenir. İran bahçesindeki bitkiler, tür ve türlerin yanı sıra konum, dikim planı, güzellik ve kullanılabilirlik açısından oldukça önemlidir. İran bahçesindeki bitkiler, bahçeyi gölgelemek, üretmek ve süslemek gibi farklı amaçlar için kullanılır. Ağaçların ve bitkilerin süs ve estetik özelliğinin yanı sıra verimlilik ve kullanılabilirliği açısından meyve ağaçları ve şifalı bitkilere ağırlık verilmiştir (Eray, 2021). İran bahçesinde bitkilerin kullanımını Görülen bitki ve bitki örtüsü bahçesi aşağıdaki gibidir:

- Çam, Ardıç, Köknar, Servi gibi yaprak dökmeyen ve rüzgar karşısında bahçeyi koruyan ağaçlar.

- Yabani karaağaç, üvez, çınar ve titrek kavak gibi gölgeli ve geniş yapraklı ağaçlar (gölge vermedeki rollerine ek olarak, bu ağaçlar bölgenin iklimine çok dayanıklıdır).

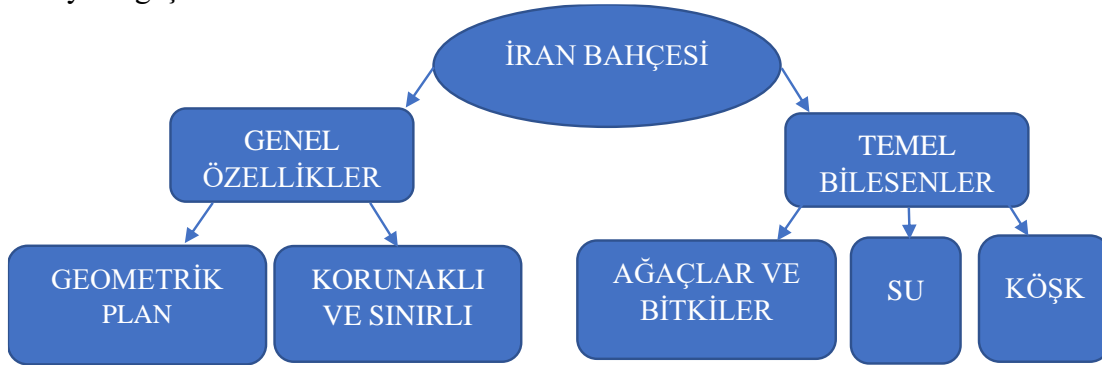
- Süs bitkileri, örneğin: süs sedirleri, süs ardıç

- Parsellerin her iki yanında bulunan meyve ağaçları (üst güzergâhlardan muhteşem manzaralar sunmaktadır.)

- Dişbudak ve çam gibi yeşil ağaçlar (Tajaddini , 2008).

BULGU ve TARTIŞMALAR

Genel anlamda bu çalışmanın da özetlediği gibi İran bahçesini oluşturan temel bileşenler Şekil 9'da gösterilmiştir.

Şekil 10. İran bahçesinin genel özellikleri ve temel bileşenleri

Shazde Mahan bahçe üzerinden örnek irdeleme yöntemiyle aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

- İran bahçelerinin oluşumunda bahçelerin oryantasyonu ve mekan düzeni, doğanın önemli unsurları olan güneş, rüzgar, su ve bitkilerin iklimsel şartlara göre olumsuz yönlerini azaltarak insan konforu için olumlu yönlerini en iyi şekilde kullanıma dayalıdır.

- İran mimarisinde genel anlamda en temel ilke olan mahremiyet ilkesi bahçe mimarisinde de etkin olmuştur. Köşk yapıları manzarayı görmek ve hava dolaşımına açık olma nedeniyle dışa dönük ve yarı açık mekanların ön planda olduğu şekilde yapıldığından bahçe

yüksek duvarlar ile dış dünyadan soyutlanarak hem mahremiyet hem de güvenlik açısından korunaklı mekan oluşturmuştur. Aynı ilke günümüzde İslam kurallarının hakim olduğu muhafazakâr bir ülke olan İran'daki kent bahçeleri gibi kentsel açık mekanların özellikle kadınların daha rahat zaman geçirebileceği ve çocuklar için güvenli ve korunaklı alan oluşturma adına kentsel tasarım çerçevesinde değerlendirilebilir.

- İran bahçe bileşenlerinin incelenmesinden bu bahçenin aslında insan, doğa ve yapı çevrenin sürdürülebilir bir tasarım yöntemiyle bir araya geldiği ve birbirine uyum sağladığı

bir mekan olarak değerlendirilebildiği görünmektedir.

- İran'ın çöl bölgesinde böyle bir mekan yaratan dahiyane tasarım ilkeleri aslında insanoğlunun teknoloji döneminden önce de doğanın şartlarını kendi yaşamını kolaylaştırmak kullandığının bir örneğidir. Ayrıca doğayı kendi lehine değiştirmeyi doğaya zarar vermeden yapması, kaynakları etkin şekilde kullanması ve zor iklimsel koşulları doğanın unsurlarını kullanarak insan için olumlu hale getirmesi sürdürülebilir tasarım konusunda önemli dersler sunmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Dünyanın farklı bölgelerinde bahçe sanatı ve yapısı, eskiden beri mimarlığın önemli yapıtları arasında yer almıştır. İtalya, Mısır, Japonya ve İran'da yer alan önemli bahçeler, insanoğlunun dünyanın her köşesinde, doğaya olan ilgisini kendi kültürel değerleriyle birleştirerek çeşitli yöntemlerle bahçelerinin tasarımında ortaya koydukları görünmektedir. Kültür, kamusal inançların ve değerlerin, bahçe mimarisinin tasarımı ve oluşmasında bu mimarinin insanların inanç ve kültürünü temsil ettiğinden söz etmek mümkün olmuştur. Bitkilerin fonksiyonel kullanım amaçlarının (gölgeleme, sınır oluşturmak, manzara oluşturma, erozyonu engelleme, rüzgar perdesi oluşturma vb) dışında inanç etkisiyle kullanımlarının İran bahçesinde önemli olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bahçelerde kullanılan bitkilerin anlamları ve değerleri tasarımlarıyla birlikte temsil eden sembolik mekanlar olduğu düşünülmektedir. Çağdaş toplumda İran bahçesi ulusal bir kimliğe sahip olması dışında uluslararası UNESCO tarafından koruma altına alınmış bahçelere sahiptir. Bitkilerin anlamları ve bunlarla

ilişkili değerleri bakımından, İran bahçe modelinin oluşturulan çağdaş manzaraların tasarımında kullanılması uygun olacaktır. İran bahçeleri mükemmel bir yapı olarak İran kültürü, doğası ve sanatı arasında bir köprü konumundadır ve insanların gereksinimlerini çevre şartları ile uyumlu hale getirdiğinin güzel örneği olarak görülmektedir. Bu nedenle hem sanat hem mimari ve hem de mühendislik açısından önemli değerler içeren ve günümüzde gündemde olan sürdürülebilirlik ilkelerini büyük oranda karşılayan bu eserlerin tanınması ve korunması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Khakpour, M. 2011. Memari-ye khane-ha-ye Guilan [The architecture of Guilan houses]. In Encyclopedia of Guilan Culture and Civilization Farhang-e Ilia. 9: 18-52.
- Mirsafa , S., Pourali , M. 2021. Application of Persian garden Design Pattern in Gardens of Northern Iran*. Bagh-e Nazar, 17(91), 45-60.
- Aşur, F., Yazıcı, K. 2018. Bitkisel Tasarım Çerçevesinde Bitki Kullanım Kültürü; İran Bahçe Örneği. Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi, 7(1): 34 - 42.
- Eray, S. 2021. İran Bahçe Sanatında Ağaçların ve Bitkilerin Türü ve Kullanımı Üzerine Bir Derleme. 3.Uluslararası Gıda, Tarım& Veteriner Bilimleri Kongresi. İzmir, Ege Üniversitesi.
- Fekete, A., Haidari, R. 2015. Special aspects of water use in Persian gardens. ACTA Universitatis Sapientiae Agriculture and Environment, 17(1).
- Gholipour, S., Heydar Netaj, V. 2016. Semerkant'taki Timur bahçelerinin İsfahan'daki Safevi bahçelerine etkisi(Farsça Makale). Bagh-e Nazar, 13(40): 5-18.
- Heydar Nattaj , V., Mansouri, S. 2009. A Critical Study on the Chaharbagh

- Theory in Creation of the Persian Gardens. *Bagh-e-Nazar*, 6(12):
- Irani Behbahani, H., Khosravi, F. 2006. Iranian Garden: A Place of Coexistence: City-Nature-Landscape Case study: Tehran Gardens in 19th Century. *Environmental Sciences*, 12.
- Masoudi, A. 2003. Examining the wall as one of the components of the Iranian garden. *Memari ve Farhang*, 5(14).
- Pouya, S., Demirel, Ö. 2016. İran bahçe sanatının ve tasarım özelliklerinin araştırılması. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 17(1): 96-105.
- Tajaddini, L. 2008. Investigating the characteristics of Persian gardens: taking a close look at Mahan Shah Zadeh garden. *Geo-Environment and Landscape Evolution III* , 211-218.